

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
Ivana Prijatelj Pavičić

Naslov: Izgradnja šibenske katedrale i prijelazno gotičko-renesansno razdoblje u Dalmaciji

Recenzenti: prof. dr. Samo Štefanac, red. prof.; dr. Joško Belamarić, znanstveni savjetnik

ZNANSTVENO PODRUČJE: humanističke znanosti

ZNANSTVENO POLJE: povijest umjetnosti

ZNANSTVENA GRANA: povijest i teorija likovnih umjetnosti, arhitekture, urbanizma i vizualnih komunikacija

STUDIJSKI PROGRAM: preddiplomski studij Odsjeka za povijest umjetnosti

GODINA I SEMESTAR: 2. godina, 3. semestar

FOND SATI: 45 sati predavanja + 15 sati seminara

NASTAVNI PREDMET: Umjetnost XV. i XVI. st.

Opći kontekst

PRIJELAZNO GOTIČKO-RENEŠANSNI STIL / RAZDOBLJE U DALMACIJI

Razumijevanje pojma stila podjednako je sudbonosno za interpretaciju spomenika u tekstovima povjesničara umjetnosti, kao i za materijalnu egzistenciju spomenika s obzirom na konzekvence tih teorijskih premisa u konzervatorsko-restauratorskoj praksi.

R. Ivančević

Veliki je broj arhitektonskih spomenika mješavina dvaju ili više umjetničkih stilova. Razlozi za to mogu biti dvojaki. Ili se spomenik gradio duže vremena pa se u tijeku gradnje sukcesivno mijenjao stil ili u doba nastanka spomenika djeluju *dvije stilske struje* (Ivančević, 1980), koje sudjeluju u njegovu oblikovanju.

Poznati hrvatski povjesničar umjetnosti Radovan Ivančević u svojoj antologijskoj studiji pod nazivom „Mješoviti gotičko-renesansni stil arhitekta Jurja Matejeva Dalmatinca“ ukazuje na više primjera sukcesije stilskih govora. Osvrće se, primjerice, na slučaj zvonika trogirske katedrale kod kojega se na stratigrafskom presjeku ocrtavaju stilske mijene umjetnosti u Dalmaciji od XIII. do XVI. st. Kao drugi eklatantni primjer Ivančević navodi dubrovačku Divonu. Upravo se vezano uz Divonu u hrvatskoj znanstvenoj historiografiji i formirao pojam „prelaznog gotičko-renesansnog stila“. Lj. Karaman (Karaman, 1933, 1951, 1954) držao je da su na toj građevini renesansni oblici nastupili nakon gotičkih, dok nije C. Fisković (Fisković, 1947, 1953, 1959) dokazao da su graditelji Divone simultano koristili oblike obaju stilova, tj. da je riječ o simultanom miješanju stilova.

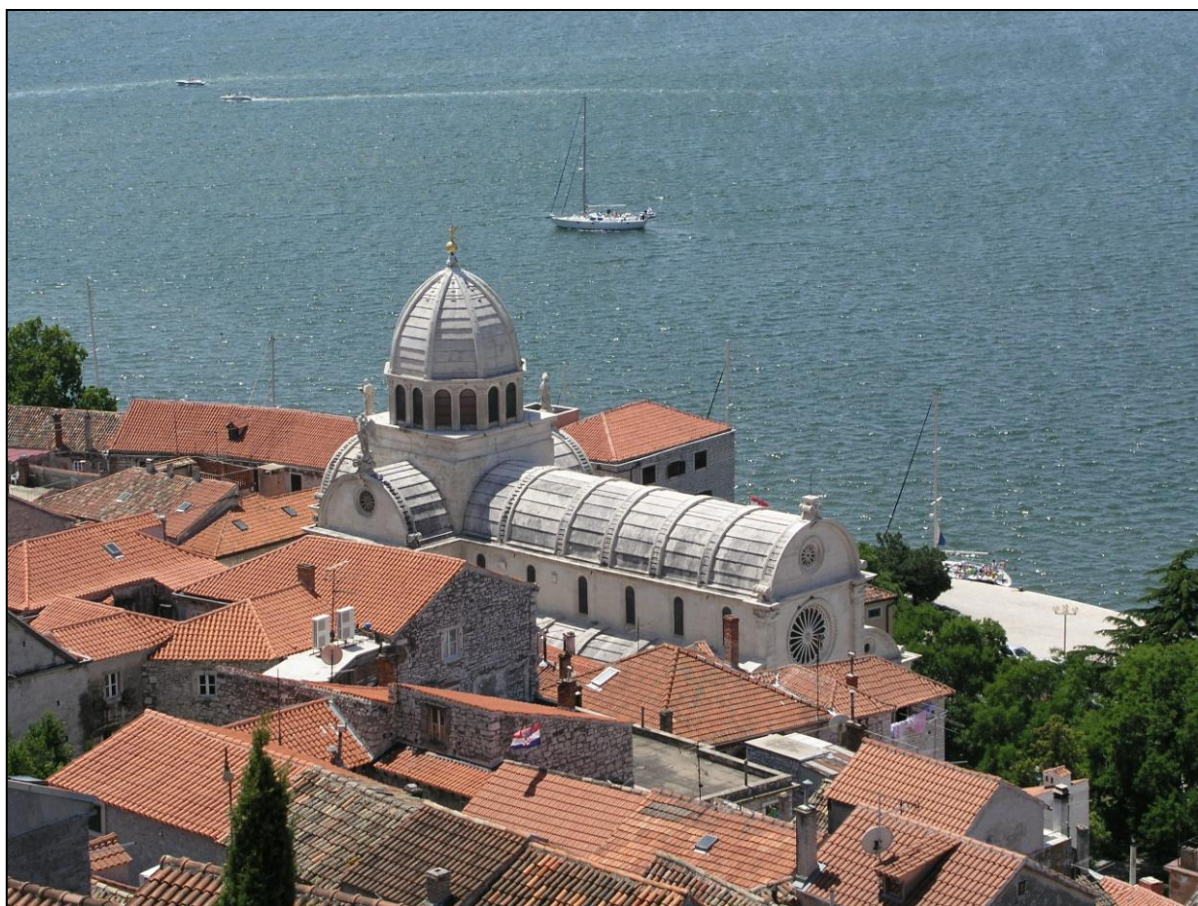
Fisković je na primjeru Divone dokazao da su domaći graditelji XVI. st. „slobodno“ birali predloške iz repertoara oblika i konstrukcija u rasponu od rane gotike do zrele renesanse. Fisković ističe da Divona nije izuzetak, *jer se jednako miješanje gotičkih i renesansnih motiva vidi na bezbroj zgrada iz 15. i prvih desetljeća 16. stoljeća* (Fisković, 1947). Već 1947. godine zalaže se da se na Divoni prepoznaju *značajke prelazno gotičko-renesansnog stila, koji je tipičan za graditeljstvo u Dalmaciji stvorivši ovdje mnogobrojne i lijepe spomenike*.

Razloge za primjenu toga stila na Divoni traži Fisković na Kneževu dvoru u Dubrovniku. Mišljenja je da je motiv renesansnoga prizemlja i gotičkoga kata preuzet s Dvora i prenesen na ostale spomenike dubrovačkoga područja (Divonu, Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu, Kabužićev ljetnikovac na Batahovini). Fisković datira pojavu gotičko-renesansnog stila kao sustava u drugu polovinu XV. stoljeća (točnije u sedmo desetljeće XV. stoljeća, nakon što 1463. godine počinje obnova Dvora zbog eksplozije baruta).

Unutar polemike koja se vodila oko Divone slavni hrvatski povjesničari umjetnosti izrekli su sud i o šibenskoj katedrali, kao primjeru mješavine stilova.

Karaman piše o skladu, a Fisković o nepodudarnosti Jurjeve i Nikoline faze katedrale.

Radovan Ivančević je 1980. godine pokušao ukazati da je Juraj Dalmatinac utemeljitelj mješovitoga gotičko-renesansnog stila u Dalmaciji. Vrijeme njegove pojave pomakao je sa sedmoga desetljeća na peto desetljeće XV. stoljeća.¹ Međutim, valja naglasiti da je već 1913. godine austrijski istraživač Dagobert Frey, pišući o šibenskoj katedrali, iznio mišljenje da je ona *smiona, bez predrasuda, naivno genijalna mješavina gotičkih oblika i tradicionalne kompozicijske sheme s elementima i problemima renesanse* (Frey, 1913).

1. Šibenska katedrala, foto: I. Prijatelj Pavičić

Radovan Ivančević razvija svoju tezu na primjeru krstionice. Podrobnom analizom otkriva gotičke kapitele stupova što omeđuju renesansne niše,

¹ Pri tome je bio mišljenja da je arhitekt i kipar Juraj Dalmatinac majstor rane renesanse i to na razini stila kao strukture, više nego stilske morfologije a da mu je mjesto među „problematicarima“ *Quattrocenta*.

renesansne školjke odijeljene gotičkim tabernakulima, fijalama i obrubljene čipkastim mrežištem i donatellovski, renesansni motiv kružne školjke. (Ivančević, 1980). Ivančević ukazuje da pojam mješovitoga gotičko-renesansnog stila ima šire značenje u europskoj umjetnosti i nije isključivo vezano za Dalmaciju. On ga, primjerice, prepoznaje na dvama Michelozzovim djelima nastalim u razdoblju između 1427. i 1437. godine. Kao tipične primjere mješovito gotičko-renesansnog stila Ivančević spominje i crkve S. Maria del Fiore i Or San Michele u Firenci. Nedavno se tom temom pozabavila N. Grujić (Grujić, 2008), pišući o Onofrijevu projektu Kneževa dvora.

Katedrala sv. Jakova kao primjer mješavine stilova

Šibenska katedrala, sagledana u cjelini, izvrstan je primjer odraza triju arhitektonskih koncepcija i triju stilova: gotičkoga, mješovitoga gotičko-renesansnog i renesansnog stila. Tijek njezine gradnje istraživači su podijelili u tri razvojne faze: prvu, nazvanu i Pulšićevom (po biskupu Bogdanu Pulšiću), započetu 1431. godine, te dvije nazvane prema Jurju Dalmatincu i Nikoli Firentincu. Dovršena je 1536. godine, a posvećena 1555. godine. Predrag Marković, sveučilišni profesor s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (Marković, 2010) drži da se na šibenskoj katedrali očituje srednjovjekovni način projektiranja i građenja, koji se odvijao u etapama, kao zaokruženim graditeljskim fazama.

Gotička faza izgradnje

Godine 1431. donesena je Odluka o izgradnji katedrale na novoj lokaciji u odnosu na onu koja je bila zacrtana početkom stoljeća. D. Frey (Frey, 1913) u takvoj odluci vidi odraz poraslih ambicija šibenske komune koja želi da se sagradi veća i reprezentativnija katedrala od postojeće. Marković (Marković,

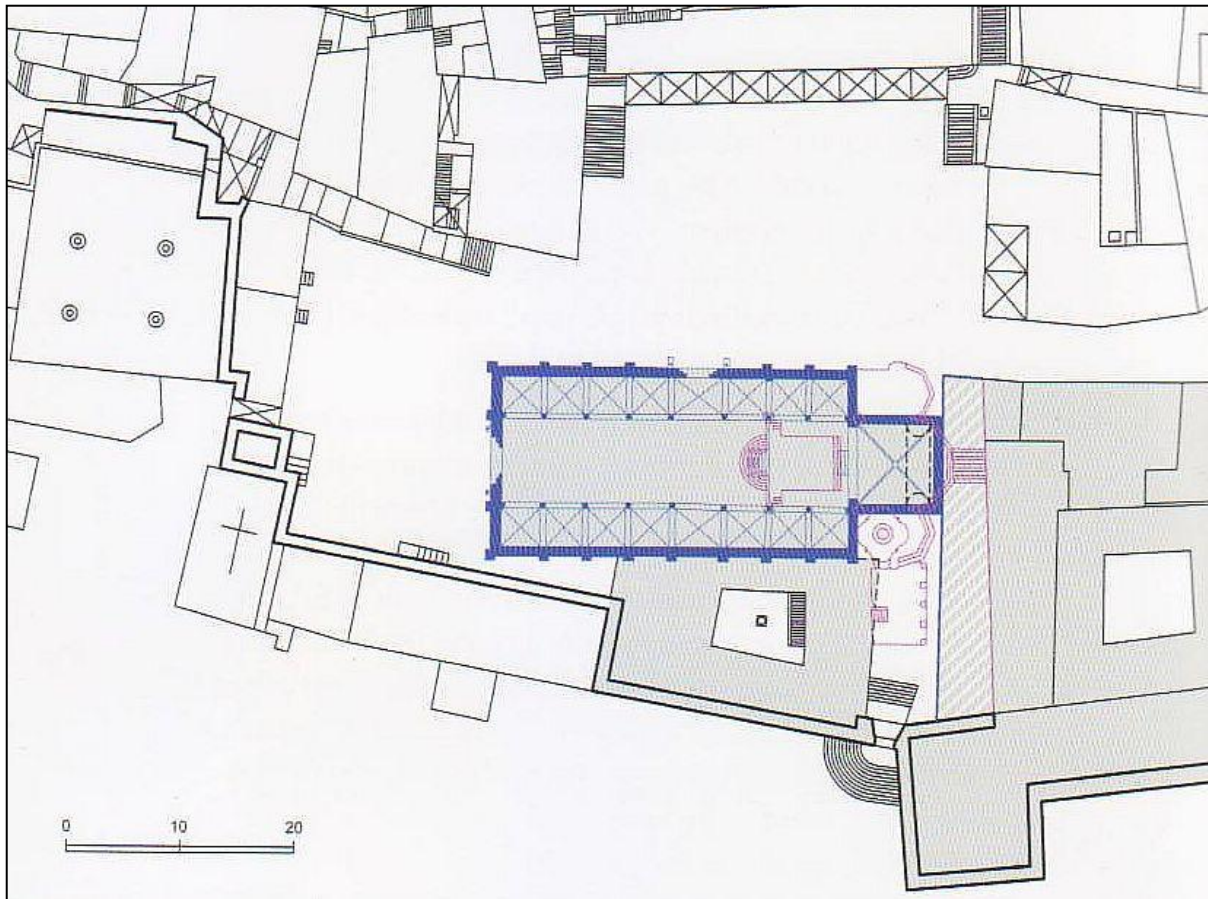
2010) drži da je odluka donesena na temelju savjetovanja s Boninom da Milanom, lombardijskim graditeljem koji je 1429. godine boravio u Šibeniku i uskoro preminuo tijekom rada na projektu nove katedrale.

Prvi projektant katedrale: Bonino da Milano ili Francesco iz Venecije?

Više istraživača pokušalo je ustanoviti koliki je udio lombardijskoga graditelja u projektu njezine izgradnje. Milan Prelog (Prelog, 1961) pripisuje Boninu izvedbu većega dijela skulptura obaju portala katedrale. I. Fisković (1977) pripisuje mu autorstvo nedovršenoga glavnog portala te navodi da su rastavljeni dijelovi toga portala poslužili i za bočni i za pročelni ulaz. K. Stošić (Stošić, 1950) drži da je Bonino izradio nacрте za katedralu. Marković (Marković, 2010) smatra da je Bonino da Milano idejni tvorac budućega zdanja. Mišljenja je da je Francesco di Giacomo prilagodio Boninove skice novoj lokaciji na općinskom trgu, izradivši konačan koncept. To bi, prema njemu, objašnjavalo lombardijske značajke arhitekture, koja je izvorno bila zamišljena kao gotička trobrodna bazilika bez transepta.

Djelatnost Antonia Busata i Lorenza Pincina na katedrali

Razmišljajući o gotičkoj fazi izgradnje šibenske stolnice, istraživači su pokušali objasniti koju su ulogu u toj fazi imali venecijanski graditelji Antonio Busato i Lorenzo Pincino. I. Fisković (Fisković, 1977) pretpostavlja da su upravo oni prebacili vanjski okvir s likovima Adama i Eve na sjeverno pročelje. Marković (Marković, 2010) smatra da su spomenuti mletački majstori po uzoru na glavni portal izveli unutarnji okvir bočnoga portala (gdje se nalazi grb kneza Giacoma Gabriela, koji je vladao Šibenikom između 1432. i 1434. godine). Zamisao udvajanja portala Marković pripisuje Francescu di Giacomu kao protomajstoru.

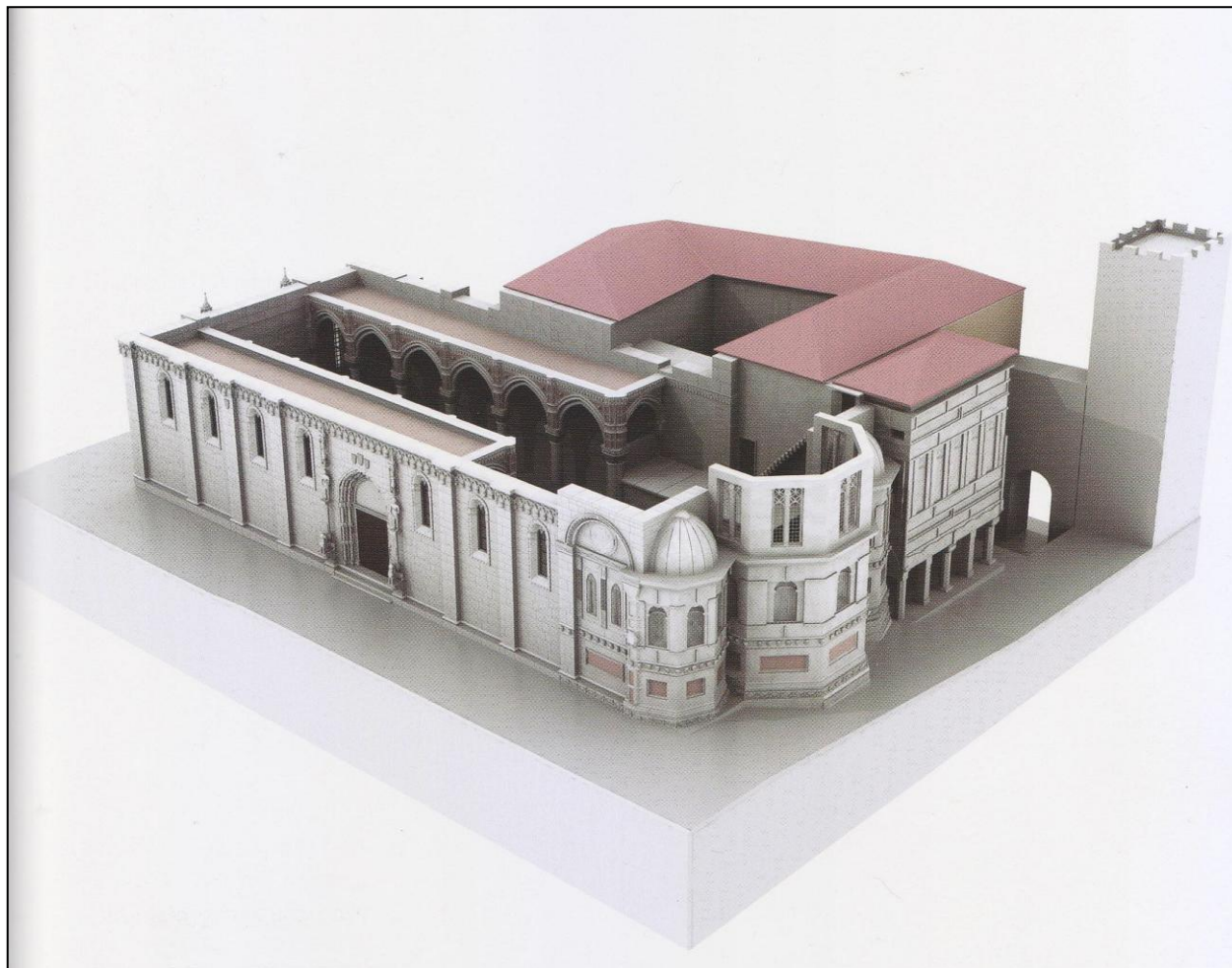
2. Situacijski plan Općinskog trga s katedralom te biskupskom i kneževom palačom uz prikaz odnosa “Pulšićeve katedrale” i postojeće katedrale. Preuzeto iz knjige P. Markovića, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku, Prvih 105 godina*, 2010.

Sačuvane skulpture iz te faze samo se uvjetno mogu objediniti pod pojmom Boninove radionice. Naime, valja pokušati prepoznati autore pojedinih sačuvanih skulptura iz te faze. Primjerice, likove Adama i Eve Marković pripisuje Francescu di Giacomu. Drži da su mu uzor bile skulpture praroditelja s Radovanova portala u Trogiru. Zagrebački istraživač pokušava odrediti i ulogu Venecijanaca Antonia di Pierpaola Busata (koji se istaknuo kao dekorater na gradilištu raskošne kasnogotičke palače Cà d’Oro u Veneciji) i Lorenza Pincina. Mišljenja je da obojica imaju veliko značenje za modernizaciju izgleda katedrale.

Razdoblje “Jurjeve katedrale” (1441. - 1473.)

Juraj Matejev Dalmatinac (Zadar 1420.? - Šibenik 1473.) dolazi 1441. godine iz Venecije, gdje je radio na *Porta della Carta* i *androne Foscari*

Duždeve palače, u Šibenik. Jurjevo razdoblje dijeli se na više faza. Primjerice, troapsidalno svetište podiže se između 1441. i 1455., krstionica između 1443. i 1444., a sakristija s riznicom između 1450. i 1454. g.

3. Rekonstrukcija Jurjeve katedrale, Preuzeto iz knjige P. Markovića, Katedrala sv. Jakova u Šibeniku, Prvih 105 godina, 2010.

Juraj Dalmatinac je bio vrhunski kipar i genijalni inženjer koji je šibenskoj katedrali podario novu skulpturalno-dekorativnu dimenziju. Kao prvo, kao protomajstor šibenske katedrale uveo je novu montažnu tehniku građenja koja je bila prezahtjevna te poskupila i usporila gradnju. Bila je prezahtjevna i nova tlocrtno-prostorna organizacija, odnosno novi liturgijski sadržaji koje je pridodao katedrali (krstionica, sakristija). Riješio ih je kao zbroj manjih, odvojenih projektantskih zadataka. Jurjev je projekt izgradnje krstionice i

sakristije zahtijevao rušenje dijela susjedne Kneževe palače i novu regulaciju istočnoga sklopa katedrale.

Marković 2010. godine ruši dosadašnju hipotezu da je Juraj podignuo kratke bačvaste svodove nad bočnim apsidalnim kapelama. Arkadni, glavni zid broda iznova je podignut nakon 1443. godine, a njegovom izgradnjom započela je upotreba snažnih kolorističkih naglasaka u crvenom i bijelom kamenu, motiv koji je preuzet iz venecijanske gotičke arhitekture.

Nadogradnja bočnih brodova, odnosno triforija ili galerije nad kapelama dio je Jurjeva plana iz 1445. godine. Galerija je „lažna”, nepristupačna. Juraj je postavio zadatak podići visinu arkadne zone kako bi visinu glavnoga broda uskladio s predviđenim rastom svetišta. Stoga je visina triforija trebala odgovarati razlici visine glavnoga broda i svetišta. Triforij je imao „integrirajuću” ulogu, njegov je zadatak bio povezivanje staroga i novog dijela katedrale.

4. Triforij, foto: I. Prijatelj Pavičić

Godine 1446. podignut je kanonički kor i prezbiterialni dio svetišta. Prema Markoviću (Marković, 2010) obje Jurjeve projektantske cjeline – troapsidalno svetište s krstionicom i temeljito redizajnirane arkade glavnog broda *iskazuju Jurjevu pripadnost rječniku kasnogotičke venecijanske arhitekture, koji je tek mjestimično dopunjen s ranorenesansnim figuralnim stavcima*. Juraj je slijedio realizaciju stare ideje o katedrali s glavnim oltarom poviše razine postojeće ulice, koja je nužno vodila podizanju visine svetišta te njegovu povezivanju s korskim sadržajima (stoga je proširio prezbiterial, dodao dvije južne apside i sakristiju na južnoj strani).

Jurjeva *ars aedificandi*

Marković drži da za novo konstrukcijsko rješenje kupole apside ni u bogatoj mletačkoj tradiciji nema uzora. Osobito je zanimljiv postupak gradnje križnorebrastog svoda koji je ovdje primijenjen: Juraj je prvo na uglove postavio dijagonalna rebra na koja se izravno odozgo polažu svodna polja, ploče s reljefima anđela. U rješenju kupole inaugurirao je osnovni princip montažne tehnike gradnje. S tim u vezi može se datirati rođenje Jurjeve nove tehnike građenja u razdoblje oko 1443. godine. Apside je počeo graditi 1443. godine, a sagradio ih je sustavom profiliranih pravokutnih kamenih okvira u koje su umetnute veće ploče ukrašene plitkim nišama s perspektivno prikazanim kanelirama i školjkom na vrhu. Na frizu apsida isklesao je sedamdeset i jednu ljudsku glavu, galeriju realističkih portreta. Svojedobno sam se zapitala: je li riječ o prikazu teološke tema *Ecclesiae militans*, Vojujuće Crkve na zemlji (Priatelj Pavičić, 1998) koju predvode papa i kršćanski vladari?

Sakristija i Malipierova partija

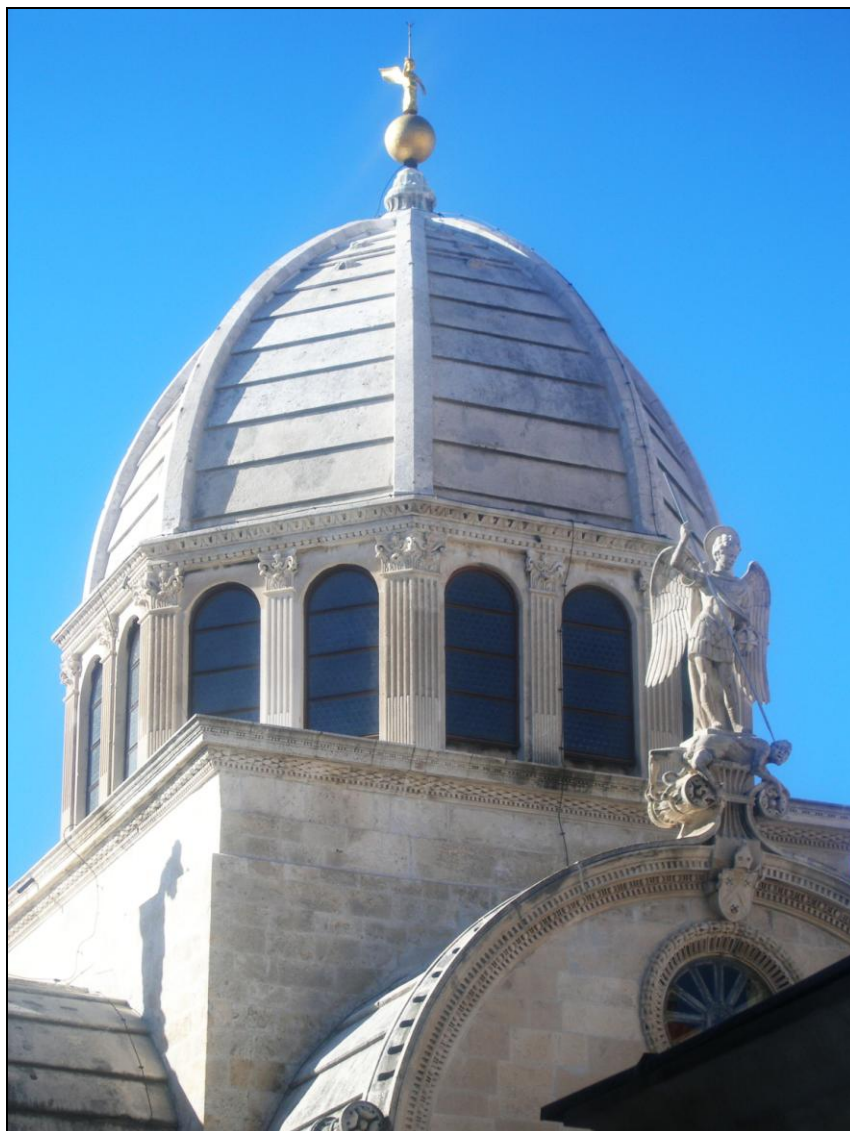
Izgradnja sakristije započeta je 1452., a dovršena 1454. godine. Jednom stranom je podignuta na stupce tako da prizemni dio ima ulogu prolaza. Tako je Juraj pred ulazom u sakristiju sagradio bačvasti svod, jedini poznati bačvasti svod koji je sagradio. Riječ je o prvoj upotrebi bačvastoga svoda tri stoljeća (kod nas) nakon onoga iz kapitularne dvorane benediktinskoga samostana sv. Marije u Zadru. Je li riječ o utjecaju zadarskog primjera ili antičkog, iz Malog, tzv. Jupitrovog hrama u Splitu? Marković vjeruje da je do rješenja Juraj došao sam. Gradnjom sakristije Juraj je dovršio svoju prvu graditeljsko-projektantsku cjelinu na katedrali.

Posljednja projektantska cjelina bila bi tzv. Malipierova partija, kojoj pripada dio sjevernog zida datiran grbovima knezova između 1461. i 1473. godine. Taj dio Jurjeva opusa u znaku je stilskih utjecaja slikara iz kruga Francesca Squarcionea i padovanske kapele Ovetari (1448. – 1453.) na kojoj su radili Nicola Pizzolo i Giovanni da Pisa. Ovu etapu gradnje katedrale nakon Jurjeva boravka u Dubrovniku (1465. – 1473.) obilježavaju i motivi toskanskoga podrijetla nastali vjerojatno pod utjecajem firentinskih majstora Michelozzova kruga. P. Marković (Marković, 2010) ne prihvaća hipotezu E. Hilje (Hilje, 2002) da je Nikola Firentinac sudjelovao kao Jurjev suradnik u ovoj fazi izgradnje katedrale.

Firentinčev udio u gradnji šibenske katedrale

Nikola Firentinac je prihvatio voditi izgradnju katedrale po Jurjevoj smrti (Ivančević, 1998, Štefanac, 2006, Marković, 2010). Malo potom dovršava projekt za završetak gornjega dijela katedrale i mijenja koncept trobrodne bazilike otvorenoga svetišta. Odlučuje se za crkvu presvođenu bačvastima

svodovima. Bačvasti svodovi i križište s oktogonalm tamburom izgrađeni su do 1499. godine, kada Nikola prestaje biti protomajstorom.

5. Kupola, foto: I. Prijatelj Pavičić

Nikola Firentinac nije unio na šibensku katedralu „samo“ stilske izmjene nego je uveo izrazite izmjene u funkcionalnom smislu. Nikolina katedrala izvedena je u duhu toskanske Brunelleschijeve renesanse, a njezino trolisno pročelje odraz je pročelja crkve S. Michele in Isola Maura Codussija. Tako je, zahvaljujući opisanoj sukcesiji graditelja i dugoj izgradnji, šibenska katedrala izvanredan primjer triju arhitektonskih koncepcija i triju stilova: gotičkog, mješovitoga gotičko-renesansnog i renesansnog stila.

Kako je napisao pjesnik:

*Gledahu je onda, kad je nije bilo,
kako bijela lebdi iznad sivih kuća,
kako se ljepotom svodova i ploha
uzdiže nad gradom u bijela svanuća.*

(Pere Ljubić)

Literatura

C. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947.

C. Fisković, „O vremenu i jedinstvenosti gradnje dubrovačke Divone“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 7, Split, 1953., str. 33-57.

C. Fisković, „Pri kraju razgovora o dubrovačkoj Divoni“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 11, Split, 1956., str. 106-117.

H. Folnesics, „Niccolo Fiorentino, ein unbekannter Donatello Schüler“, *Monatshefte für Kunstwissenschaft* VIII, 1915.

D. Fray, „Der Dom von Sebenico und sein Baummeister Giorgio Orsini“, *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K.K.Z.K.*, Bd. VII, Wien, 1913.

N. Grujić, „Onofrio della Cava i Knežev dvor u Dubrovniku“, u: *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske*, zbornik radova, Dani C. Fiskovića 2003. i 2004., Zagreb, 2008., str. 9-50.

E. Hilje, „Nikola Firentinac u Šibeniku 1464. godine“, Fiskovićevi dani, Split, 2. listopada 2002., *Radovi Instituta za pov. umj.* 26, Zagreb, 2002.

R. Ivančević, „Mješoviti gotičko-renesansni stil arhitekta Jurja Matejeva Dalmatinca“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 21, Split, 1980., str. 355-380.

R. Ivančević, *Šibenska katedrala*, Šibenik, 1998.

Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji, XV. i XVI. vijek*, Zagreb, 1933.

Lj. Karaman, „O vremenu gradnje Divone u Dubrovniku“, *Historijski zbornik* IV, Zagreb, 1951., str. 165-172.

P. Marković, „Arhitektura renesanse u Hrvatskoj“, u katalogu izložbe *Hrvatska renesansa*, Musee national de la Renaissance, Chateau d'Ecouen, 8. travnja-12 srpnja 2004., Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 26. kolovoza - 21. studenoga 2004.

P. Marković, *Katedrala sv. Jakova u Šibeniku, Prvih 105 godina*, Zagreb, 2010.

I. Prijatelj Pavičić, „Ecclesia militans na apsidama šibenske katedrale“, u *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija 1298.-1998.* održanog u Šibeniku 1998. godine, Šibenik, 2001.

S. Štefanac, *Kiparstvo Nikole Firentinca*, Split, 2006.

Lektura: Josipa Korljan